

כנסת הגדולה היה בית דינו של עזרא הסופר, ששימש כמוסד העליון של חכמי ישראל מימי עזרא ונחמיה ועד אמצע כהונת שמעון הצדיק (משנת ג'תי"ג ועד לכל המאוחר שנות ג'ת"ס). הם תפקדו כהנהגה רוחנית, מחוקקים וסדרי ועורכי אחרוני ספרי התנ"ך ומסדרי התפילות. באמצע כהונת שמעון הצדיק הפך המוסד לסנהדרין.

תוכן עניינים

רקע

תקופת אנשי כנסת הגדולה

זמנם

מספרם

זהות אנשי כנסת הגדולה

כינויים

אנשי כנסת הגדולה

סופרים

מוסרי תורה שבעל פה

יסוד המשנה

תקנות אנשי כנסת הגדולה

סדר נוסחי התפילות

ביטול יצר הרע של עבודה זרה

סידור וחתימת ספרי הנ"ך

כתב אשורית

מנצפ"ך

תיקוני סופרים

מאה ברכות

תקנת תרומות ומעשרות

איסור טלטול כלים בשבת

מסורות מאנשי כנסת הגדולה

קישורים חיצוניים

הערות שוליים

מסירת התורה

■ משה רבינו

■ יהושע בן נון

■ זקני הדור הבא

■ הנביאים

■ אנשי כנסת הגדולה

■ חז"ל

■ זוגות

■ תנאים

■ אמוראים

■ סבוראים

■ גאונים

■ ראשונים

■ אחרונים



איור משנת 1883. יש אומרים שאף כנסת הגדולה

פעלה כסנהדרין

רקע

בגלות בבל התבוללו רבים מהגולים ונשאו נשים נכריות. עם הקמת בית המקדש השני ולאחר ביאת עזרא ונחמיה, ראו צורך לתקן מספר תקנות הכרחיות וסייגים כדי שהתורה תמשיך להישמר על ידי העם. לשם כך הקימו עזרא ונחמיה, בשנת עשרים למלך ארתחשטא^[1], את הכנסת הגדולה, בה חברו כל חכמי ישראל בתקופה זו, וביחד היוו את בית הדין הגדול^[2], הסמכות העליונה בענייני הדת.

הם נזכרו פעמיים בתנ"ך:

- וְכָל אֲשֶׁר לֹא-יָבֹא לְשִׁלֻשֶׁת הַיָּמִים, כָּעֶצֶת הַשָּׂרִים וְהַזִּקְנִים--יָחֹרֵם, כָּל-רִכּוּשׁוֹ; וְהוּא יִבְדֹּל, מִקְהַל הַגּוֹלָה (ספר עזרא, פרק ט', פסוק א')

- ואעלה את-שרי יהודה, מעל לחומה; ואעמידה שתי תזלות גדולות ותהלכת לימין, מעל לחומה, לשער, האשפת. (ספר נחמיה, פרק י"ב, פסוק ל"א)

דורם של אנשי כנסת הגדולה נמנה בין הדורות הבוודיים שלא נראה הקשת בענן בימיהם, מאחר שהיו צדיקים גמורים, ולא היו ראויים למבול^[3].

תקופת אנשי כנסת הגדולה

זמנם

קיים חוסר הסכמה אודות משך פעילותה של כנסת הגדולה. לרוב הדעות, שקיבלו את דעת חז"ל כפשוטה, האימפריה הפרסית פעלה 52 שנים בלבד^[4], והיא נפסקה בשנה ה-34 להקמת בית המקדש השני^[5] – בזמן שמעון הצדיק. לפי זה כנסת הגדולה פעלה בזמן קצר זה, שכן שמעון הצדיק כבר היה משיירי כנסת הגדולה.

אולם דעות אחדות קיבלו את הכרונולוגיה הפרסית כפשוטה, לפיה האימפריה הפרסית התקיימה במשך 208 שנים, ובית המקדש השני הוקם כ-150 שנה קודם הזמן המקובל בידי חז"ל, וכי יש כ-168 שנים חסרות בלוח העברי, ולכן תיארכו את זמן פעולתם של כנסת הגדולה כ-200 שנה עד שמעון הצדיק. אחרים^[6] הוכיחו מעצם העובדה שאין תיעוד לאנשי כנסת הגדולה ופעילותם מתקופת עזרא ואילך, בעוד שקיים תיעוד יהודי ולא יהודי מכל שאר התקופות, הוכחה ברורה לאי קיומם של שנים חסרות בלוח העברי.

מספרם

בתלמוד בבלי^[7] נכתב כי מספר אנשי כנסת הגדולה היה מאה ועשרים^[8], ואף שמנין חברי הסנהדרין עומד בדרך כלל על שבעים ואחד, רשאים הם להוסיף לפי הצורך^[9].

לעומת זאת בתלמוד ירושלמי^[10] מופיע כי מספר החכמים היה 120 זקנים, ובתוכם שמונים וכמה נביאים. ובמקום אחד נכתב בתלמוד ירושלמי^[11] כי היו שם 85 זקנים. ויש שכתבו שהם מנו חכמים רבים מאוד^[12].

כדי להסביר את חילוקי הדעות, קבע הרב ראובן מרגליות^[13] כי אף שהסמיכה לא נפסקה לאחר חורבן בית ראשון, וברוך בן נריה נמנה בין מעבירי המסורת לתלמידו עזרא הסופר, הרי שרוב חכמי ישראל באותה תקופה לא נסמכו, ולכן בבואם לסמוך בבת אחת את כולם, ובכך לכונן שוב את מוסד הבית דין הגדול, היה צריך לכנס את כל חכמי הדור, ולהחליט על סמיכת החכמים הנבחרים. אולם לא היו יכולים לברור מבין כל החכמים מי שייכנס בסנהדרין ומי שלא ייכנס, מאחר שהיו כולם ראויים לכך, לכן הכניסו כולם בסנהדרין. אמנם לאחר שנפטר אחד מהם – לא מונה אחר במקומו, ולכן אנו מוצאים מספרים שונים במנין אנשי כנסת הגדולה. עד שחזר המספר "שבעים". מעתה נקראו אנשי כנסת הגדולה בכינוי "שיירי כנסת הגדולה", עד פטירת האחרון שבהם – שמעון הצדיק.



דימוי דיוקנו של עזרא הסופר מייסד כנסת הגדולה, מעשה ידיו של Guillaume Rouillé, 1553



זרובבל מאנשי כנסת הגדולה, באיור משנת 1553 מעשה ידי גיום רואייה.



קבר שמעון הצדיק, האחרון שבאנשי כנסת הגדולה

טעם נוסף למספר 120 אנשי כנסת הגדולה - כתב רבי יעקב בריל ב"מבוא המשנה"^[14] שיסוד כנסת הגדולה היתה על פי רישיונו של ארתחשטא, וכדי לשוות למוסד רשמיות - השווה עזרא את מספר חברי הכנסת הגדולה כמספר מדינותיו של ארתחשטא וכמספר אחשדרפניו.

זהות אנשי כנסת הגדולה

לא נודע לנו זהותם של כל אנשי כנסת הגדולה. אך בין הבולטים שבהם היו: עזרא; חגי הנביא; זכריה הנביא; זרובבל בן שאלתיאל; מרדכי היהודי; נחמיה בן חכליה; דניאל^[15]; חנניה, מישאל ועזריה; שמעון הצדיק^[16].

לפי דברי הרמב"ם^[17] כבר בתקופה זו היה חי רבי דוסא בן הרכינס, והאריך ימים עד הדור הרביעי לתנאים, אם כי לא ברור האם נמנה בין אנשי כנסת הגדולה.

כינויים

אנשי כנסת הגדולה

בתלמוד מובא כי טעם כינויים "אנשי כנסת הגדולה" נובע משום שהחזירו עטרה ליושנה, בנוסח ברכת אבות, שמשאמר בשבח האל- "הָאֱלֹהִים הַגָּדֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא" ^[18], וירמיה ודניאל הורידו משבח, ואנשי כנסת הגדולה חזרו ותיקנו את שבחו בנוסח התפלה: "אתו אינהו ואמרו: אדרבה, זו היא גבורת גבורתו שכובש את יצרו, שנותן ארך אפים לרשעים. ואלו הן נוראותיו - שאלמלא מוראו של הקדוש ברוך הוא היאך אומה אחת יכולה להתקיים בין האומות"^[19].

וכתב במחזור ויטרי^[20] כי לכך נקרא שמם כנסת הגדולה, לפי שהיו כנסיה גדולה וחשובה וקדושה לפני המקום. ואחד הסימנים לגדלותם הוא שכן גידלוהו לה' והם החזירו עטרה ליושנה בנוסח התפילה המבוסס על נוסחו של משה רבינו.

סופרים

כינוי נוסף מקובל לאנשי כנסת הגדולה הוא "סופרים", וכמובא במדרש תנחומא^[21]: "אלא שכינו פסוקים אלו (ראו להלן: תיקוני סופרים) אנשי כנסת הגדולה, ולכן נקראו סופרים, שהיו סופרים כל אותיות שבתורה ודרשו אותו". ולרוב הדעות המונח "דברי סופרים" מתייחס אליהם, או שהם מסיימים את תקופת הסופרים^[22].

מוסרי תורה שבעל פה

אנשי כנסת הגדולה היו ממשיכי קבלת התורה, כנזכר במסכת אבות: "משה קיבל תורה מסיני, ומסרה ליהושע, ויהושע לזקנים, וזקנים לנביאים, ונביאים מסרוה לאנשי כנסת הגדולה". שם גם מופיע שלושה דברים שאנשי כנסת הגדולה היו מדגישים, בפרטם את שלושת התפקידים של מוסרי התורה מדור לדור "הם אמרו שלושה דברים: הו' מתונים בדין, והעמידו תלמידים הרבה, ועשו סייג לתורה".

אחת המטרות המרכזיות של כינון הכנסת הגדולה היתה שתהא הכנסת הגדולה מרכז כל חכמי התורה, שילבנו יחד את קבלותיהם ודרשותיהם בתורה שבעל פה, ולהכריע המחלוקות, כפי שנהגו מימות משה עד דורם, כדי שלא להניח מקום לערער על הכרעתם^[23]. מסיבה זו לא היתה אפשרות למחלוקת להתקיים, מכיון שבכל מחלוקת עמדו למניין והכריעו כדעת הרוב, ויצאו עם פסק אחד. ולכן לא נשארו בידינו שמות חכמי בתי הדין לפני כנסת הגדולה, ושמות חכמי אנשי כנסת הגדולה והסנהדרין שבאו אחריהם, מכיון שלא נקראה אף הלכה על שמם, כי הכל הסכימו להורות כדעה אחת^[23].

יסוד המשנה

מימות משה עד זמנם היו לומדים את התורה שבעל-פה ביחד עם התורה שבכתב, כעין מדרשי ההלכה המצויים בידינו: ספרא וספרי [24]. אולם בנקודת זמן מסוימת ראו חכמי ישראל שאין העם זוכר ומקיים את הנלמד בצורת לימוד זו, ולכן החלו לחבר נוסחי הלכות מוסכמות לשינון התלמידים, אלו נקראו "סדרי משנה".

על זהות וזמן יוצרי המשנה נחלקו הגאונים: רב שרירא גאון באגרתו כתב כי אנשי כנסת הגדולה הם אלו שניסחו את דרשות הפסוקים למשנה סדורה [25][26]. רבי יצחק אייזיק הלוי הוכיח שלא רק שהם החלו ביצירת המשנה, אלא שהם הניחו את יסודות המשנה, בחלוקה לפי מסכתות, ויצירת סדר המשניות. ומשניות קדומות הרבה נשנו אצלם, וזוהי הכוונה כשכתוב במשנה "זוהי משנה הראשונה". ורבי יהודה הנשיא סידר משנתם עם הוספות המאוחרים להם וקבעם לדורות. זוהי הסיבה - לדעת חוקרים רבים - שלא נשנו הלכות חנוכה במשנה, מאחר שמניחי יסודות המשנה - חיו זמן רב לפני המאורעות.

דעה אחרת, מובאת בתשובות הגאונים "שערי תשובה" [27], שעד הלל ושמאי היו שונים שש מאות סדרי משנה, ומדורם של הלל ושמאי העמידו את המשנה על ששה סדרים, ואלו שמשו ליסוד משנתו של רבי יהודה הנשיא. רבי דוד צבי הופמן [28] איחר על סמך תשובה זו את זמן תחילת חיבור המשנה עד תקופת הלל ושמאי [29].

תקנות אנשי כנסת הגדולה



קריאת המגילה מתקנת אנשי כנסת הגדולה, בבית כנסת באשכנז במאה השישית לאלף השישי

הפעולה הראשונה שתקנו עזרא ובית דינו היתה גירוש הנשים הנכריות האסורות מן התורה. ועשו הרבה סייגים בעניין זה. בנוסף תיקן עזרא עשר תקנות שנקראו על שמו בלבד, ולא על שם אנשי כנסת הגדולה.

ערך מורחב – תקנות עזרא

תקנות נוספות היו: ימי הפורים וקריאת המגילה וכל מצוות פורים [30]; חביטת הערבה בהושענא רבה [31]; נתינת שלישית השקל לבית המקדש בנוסף למצוות מחצית השקל [32].

סדר נוסחי התפילות



מנהג חיבט ערבה מתקנת אנשי כנסת הגדולה, חריטה על עץ, 1662, מאוספי הספרייה הלאומית, ישראל.

עוד תקנו נוסח התפילות הקבועות והברכות, מפני שעד דורם לא היו מתפללים בסגנון אחד [33], וקראום חז"ל "מטבע שטבעו חכמים" שהמשנה מהם לא יצא ידי חובתו.

וסודות וכוונות רבים הכניסו אנשי כנסת הגדולה בסדר התפילה, וכפי שכתב רבי יעקב עמדין בהקדמת סידורו: "עמדו ונמנו על כל תיבה ותיבה ושקלוה במאזני שכלם הקדוש ותקנום בעיון ובדיוק רב על סדר נפלא".

במקדש היו נוהגים לסיים כל ברכה "ברוך אתה ה' אלקי ישראל עד העולם ברוך חונן הדעת", וכן בכל ברכה. וכאשר קלקלו המינים [34] בזמנו של עזרא ואמרו שיש רק עולם אחד כמשמעות המילים "עד העולם", תקנו אנשי כנסת הגדולה לומר "ברוך אתה ה' אלקי ישראל מן העולם עד העולם..." [35].

ביטול יצר הרע של עבודה זרה

עוד ראו כי לא יוכל בית המקדש להתקיים באם יחטאו שוב בחטאי עבודה זרה, ולכן בקשו רחמים מהקב"ה לבטל את יצר הרע של עבודה זרה, והוא נענה לתפילתם. כאשר הוא חוסל, חז"ל מתארים אותו באופן דרמטי, כדמות גור אריות מאש, שנראה יוצא מבית קודש הקדשים [19]: "אותיבו בתעניתא תלתא יומיו ותלתא לילואתא, מסרוהו גיהליוהו. נפק אתא כגורא דגורא מבית קדשי הקדשים. אמר להו נביא לישראל: היינו יצרא דעבודה זרה, שנאמר (זכריה ה', ח') ויאמר זאת הרשעה".

כמו כן, אנשי כנסת הגדולה ביקשו לבטל אף את יצר הרע של עריות, אך חזרו בהם משראו שאין קיום לעולם בלעדיו. עם זאת, כוחו של היצר נחלש מאז, ושוב אין אדם מתאוה לאחותו, ומשום כך הותר להתייחד עמה.

וכתב המהר"ל מפראג בפירושו על מסכת אבות^[36]: "אנשי כנסת הגדולה היה להם מדריגה מיוחדת, שהיו עדה קדושה שהיו קדושים במעשיהם, ומצד קדושתם היה להם מעלה עליונה, עד כי בימיהם נתבטלה עבודה זרה מן העולם".

סידור וחתימת ספרי הנ"ך



מגילת אסתר נחתמה על ידי אנשי כנסת הגדולה, מתוך אוסף ברגינסקי

חז"ל אומרים^[37] כי אנשי כנסת הגדולה כתבו את ספרי יחזקאל ושנים עשר, דניאל ומגילת אסתר. באשר ליחזקאל ותרי עשר ודניאל קיימת תמימות דעים כי תפקידם של אנשי כנסת הגדולה היה בעיקר סידורם והגהתם, שהרי לשון הנביאים מתאפיין בייחודיות לכל נביא, ולא שינו מלשון הנבואות, אלא הגיהום וסידורם כל פרשה ופסוק במקומם.

אולם לגבי מגילת אסתר, בפרט מלשון המגילה בסופה, הסיקו חוקרים מסוימים כי מרדכי ואסתר לא כתבו כלל את המגילה, כי אם אנשי כנסת הגדולה בתקופה מאוחרת יותר, לאחר פטירת מרדכי. ואחדים מן החוקרים אף אחרו את זמן הכתיבה לימי החשמונאים^[38]. אולם רבי יצחק אייזיק הלוי^[39] הוכיח מלשון המגילה כי מרדכי ואסתר כתבוה – עד פרק ט' פסוק כ"ב, ואילו אנשי כנסת הגדולה המאוחרים יותר המשיכו אותה עד סופה.

על פי חז"ל, חתמו אנשי כנסת הגדולה את התנ"ך לאחר שנפסקה הנבואה, ומאז לא נכתב עוד ספר כתורה שבכתב. הספרים שנכתבו לאחר מכן נחשבו כ"ספרים החיצונים" שאין ראוי לקרוא בהם. זאת בניגוד לדברי החוקרים שאחרו את חתימת התנ"ך לתקופת יבנה.

לדעת אבא שאול – אנשי כנסת הגדולה פירשו ותקנו את ספרי קהלת, שיר השירים ומשלי שהיו גנוזים עד ימיהם^[40].

כתב אשורית

א ב ג ד ה ו ז ח
ט י כ ל מ נ ס ע
פ צ ק ר ש ת
ם ז פ ר

כתב אשורית על פי מסורת הבית יוסף

נחלקו חז"ל^[41] באיזה כתב ניתנה התורה, אם בכתב אשורית או בכתב העברי הקדום. לדעת רבי יוסי היא ניתנה בכתב עברי, ועזרא ובית דינו שינו לכתב אשורית. ורבי יהודה הנשיא שנה בברייתא כי היא ניתנה בכתב אשורית, ונשתכחה, ועזרא ובית דינו החזירו את השימוש בכתב אשורית^[42].

הריטב"א והר"ן ביארו את דעת רבי יהודה הנשיא, כי ניתנה התורה בכתב אשורית, אך נהגו בו קדושה מיוחדת, והשתמשו בו רק לספרי תורה לקריאה בציבור, ורק מיעוטם היו בקיאים בכתב זה לקרות בו, אלא רובם הכירו רק את הכתב העברי הקדום, וכתבו את ספרי התורה שלהם בכתב עברי ולא בכתב אשורית^[43].

בפירוש עץ יוסף^[44] מסביר כי מה שהוביל את עזרא ובית דינו להתנתק כליל מן הכתב העברי הקדום, היה האירוע במשחה בלשאצר, אז כתב המלאך אותיות בכתב אשורית, בכתב שלא הבינוהו העם, כי אם דניאל. מכך הסיק עזרא כי אם המלאך כתב אותיות בכתב אשורית – אות הוא כי צריך להשתמש בה גם שלא בספרי התורה הנקראים בציבור^[45].

מספר טעמים נוספים נאמרו מדוע שינו אז את הלשון:

- בספר העיקרים כתב ששינו את הכתב לכתב שמקורו מאשור, כזכר שגלו לאשור ובבל ונגאלו משם^[46]
- בהערות רד"ל על פרקי דרבי אליעזר^[דרוש מקור] כתב ששינו את הכתב כדי להיבדל מהכותים, שהשתמשו בכתב העברי הקדום.

- הרדב"ז כתב כי התורה ניתנה בכתב זה, אך הוא היה כמוס בארון הברית, וסודו נמסר ליחידים בכל דור. ורק לאחר שביטלו את היצר של עבודה זרה – זכו להכיר כתב זה^[47].
- טעם נוסף כתב הרדב"ז, שכל עוד שהיה ביניהם ארון הברית, הגינו הלוחות על ישראל על ידי כתב האשורית שנכתבו בהם. אך כשנגזז הארון – הוצרכו לכתוב ספרי התורה בכתב אשורית כדי להגן על ישראל במקום הלוחות.

מנצפ"ך

מובא בתלמוד בבלי, מסכת שבת, דף קד עמוד א (<https://shitufta.org.il/Shabbat/104a>) כי אותיות מנצפ"ך חודשו על ידי הנביאים האחרונים – ראשי כנסת הגדולה^[48], או בלשון התלמוד: "מנצפך צופים אמרו". למסקנת הדיון בתלמוד, הנביאים לא חידשו מעצמם את האותיות מאחר 'ואין נביא רשאי לחדש דבר מעתה' אלא רק חידשו מסורת קדומה שנשכחה ("שכחום וחזרו ויסדום").

רבי שמואל יפה אשכנזי^[49] מסביר כי מיד בגלות בבל הסכימו חכמי ישראל ביניהם שישמיטו מעתה את אותיות מנצפ"ך מספרי התורה, ויכתבו במקומם אותיות פתוחות, כדי שאם יבקשו הבבלים מהם את ספרי התורה – לא ימסרו להם ספרים כשרים, וכעבור השנים נשכחו האותיות החסרות מרוב העם, וכאשר חזרו בשיבת ציון התנבאו חגי זכריה ומלאכי להחזיר את האותיות מנצפ"ך לספרי התורה.

תיקוני סופרים

במדרש תנחומא^[50] מנה 16 תיקוני סופרים שערכו אנשי כנסת הגדולה במקרא, 3 מהם בתורה עצמה. לטענת המדרש, זה היה תפקידם של הסופרים: "אַלְא שְׁכֵנוּ פְּסוּקִים אֵלּוּ אֲנָשִׁי כְּנֶסֶת הַגְּדוֹלָה. וּלְכֹךְ נִקְרְאוּ סוּפְרִים, שֶׁהֵיוּ סוּפְרִים כָּל אוֹתוֹת שֶׁבַּתוֹרָה וְדוֹרְשֵׁין אוֹתָן".

מאה ברכות

בטור^[51] כתב שדוד המלך תיקן את תקנת 'מאה ברכות', בעקבות מגפה שהתחוללה בירושלים, וגבתה את חייהם של מאה אנשים בכל יום, ולא היו יודעים על מה התרגשה עליהם צרה זו. ודוד המלך חקר, ונודע לו ברוח הקודש, שעל ידי תקנת 'מאה ברכות' תעצר המגפה, וכך היה.

והסמ"ג בהקדמת פירושו כתב כי לאחר שתיקנה דוד המלך, נשתכחה התקנה, וחזרו אנשי כנסת הגדולה ותקנו זאת בשנית.

תקנת תרומות ומעשרות

בתלמוד ירושלמי, מסכת שביעית, פרק ו', הלכה א' נאמר כי בעלייתם של ישראל בשיבת ציון – היו פטורים ממצוות התלויות בארץ כמו תרומות ומעשרות, מאחר שדרוש שרוב ישראל יהיו על אדמתם, וקדושה ראשונה בטלה, ולאחר שעלו קדשו אנשי כנסת הגדולה את הארץ בקדושה שנייה. ונחלקו חז"ל אם קדושה זו החזירה את חיובי מצוות התלויות בארץ כבתחילה או לא: לדעת רבי יוסי בר חנינא חל עליהם חיוב מיוחד מדאורייתא הנלמד מהיקש, אך לדעת רבי אלעזר בן פדת – קיבלו עליהם אנשי כנסת הגדולה לנהוג במצוות התלויות בארץ כמקדם.

וכדעת רבי אלעזר מופיע גם במדרש^[52] שכשעלו בני הגולה לא היו חייבים בתרומות ומעשרות, בכל זאת החליטו לקבל על עצמם את מצוות תרומות ומעשרות, היות שגלו מהארץ בגלות הראשונה עקב אי קיום תרומות ומעשרות. ולא ידעו האם הקב"ה רוצה שיקבלו עליהם מחדש, מה עשו אנשי כנסת הגדולה? כתבו ספר ושטחוהו בעזרה, ובשחרית מצאוהו חתום, כמו שכתוב (נחמיה פרק י, א) "וּבְכָל זֹאת אֲנִיחֵנוּ פְּרָתִים אֲמִנָּה וְכִתְבִּים וְעַל הַתְּתוּם" ודרשו שחתמו בית דין של מעלה.

התוספות^[53] וכן רבינו שמשון^[54] מסייגים שאין הכוונה שלא התחייבו מאליהם במצוות אלו בשעת קידוש הארץ בשנייה, כי אם שקיבלו עליהם יותר מחיובי התורה, כלומר שהוסיפו עליהם אף לעשר פירות הפטורים ממעשר מדאורייתא. אפשרות נוספת מציעים התוספות, שהיה להם אפשרות להשאיר ערים רבות ללא קידוש מחדש (כפי שבאמת השאירו מקצת ערים לפרנסתם של העניים בשמיטה), וקיבלו עליהם לקדש את רוב ככל הערים.

אכן, הרמב"ם^[55] קיבל את דעת רבי אלעזר והמדרש כפשוטה, שאין מצוות אלו נוהגות מעזרא ואילך כי אם מדרבנן. והראב"ד השיג שם על דעתו.

איסור טלטול כלים בשבת

 ערך מורחב – גזירת כלים

התלמוד^[56] מביא ברייתא האומרת כי "בראשונה היו אומרים שלשה כלים ניטלין בשבת: מקצוע של דבילה, וזוהמא ליסטון של קדרה וסכין קטנה שעל גבי שלחן"; כלומר, כל שאר הכלים שלא נמנו בברייתא זו – אסורים בטלטול בשבת. ודרשו בתלמוד מפסוק בספר נחמיה^[57] כי ברייתא זו נשנתה בימי נחמיה בן חכליה, כלומר, שהתקנה נתקנה בימיו על ידו ועל יד חבריו אנשי כנסת הגדולה. בטעם האיסור – כתב רש"י^[56] – משום שהיו עולי בבל מקילים באיסורי שבת, ולכן החמירו עליהם כדי להרחיקם מחילול שבת.

התלמוד מתאר כיצד חכמים צמצמו בהדרגתיות את הגזירה במשך הדורות שלאחר מכן. להלכה, גזירת כלים הצטמצמה עד שהיא הועמדה על שני איסורים ספציפיים בלבד:

- כלי שמלאכתו לאיסור – האיסור לטלטל לצרכים מסוימים כלים ששימושם העיקרי אסור בשבת.
- כלי שמלאכתו להיתר – האיסור לטלטל כלי שלא לצורך כלל.

מסורות מאנשי כנסת הגדולה

- "אמר רבי יהושע בן לוי: עשרים וארבע תעניות ישבו אנשי כנסת הגדולה על כותבי ספרים תפילין ומזוזות שלא יתעשרו, שאילמלי מתעשרין – אין כותבין"^[58].
- "ויהי בימי אחשורוש. אמר רבי לוי ואגתגמא רבי יונתן: דבר זה מסורת בידינו מאנשי כנסת הגדולה: כל מקום שנאמר 'ויהי' אינו אלא לשון צער"^[59].
- מנו במשנה, מסכת סנהדרין, פרק י' (https://shitufta.org.il/Mishnah_Sanhedrin/10), משנה ב' (https://shitufta.org.il/Mishnah_Sanhedrin/10?selectedunittext=1) את שלשה מלכים ואברהם הדיוטות שאין להם חלק לעולם הבא. בתלמוד מבואר שאנשי כנסת הגדולה מנו אישים אלה, ובקשו למנות אף את שלמה המלך ביניהם, אך מנעו אותם מן השמים^[60].

קישורים חיצוניים

- אנשי כנסת הגדולה <https://www.otzar.org.il/> בית-המדרש/אוצר מפרשי-התנ"ך/כתובים/עזרא/אנשי-כנסת-הגדולה) באתר "אוצר התורה".
- כרונולוגיה של אנשי כנסת הגדולה (<http://www.meirtv.co.il/site/>) שיעור מפי הרב אורי שרקי, מתוך הסדרה מבוא לתורה שבעל פה (2) (http://www.machonmeir.org.il/hebrew/main.asp?cat_id=42&page=1&rabbid=2), אתר מכון מאיר.
- רבי מאיר לרנר, הדר הכרמל - תורת המשנה (<https://tablet.otzar.org/he/book/book.php?book=15>) ([8499&pagenum=92](https://tablet.otzar.org/he/book/book.php?book=15&pagenum=92)), "אנשי כנה"ג תקנו את המשנה", לונדון תשל"א, עמ' נז והלאה, באתר אוצר החכמה (הצפייה בעמוד זה זמינה לאחר הרשמה חנם)

הערות שוליים

1. על פי נחמיה י'
2. בית הבחירה למאירי, מסכת מגילה, דף יז עמוד ב.
3. מדרש רבה, בראשית, פרשה לה, אות ב'.
4. סדר עולם זוטא פרק שביעי: "וחזר זרובבל לבבל ומת שם, ועמד אחריו משולם בנו, ובימיו מלכה מלכות יון, בשנת חמשים ושתים שנה למדי ופרס".

5. תלמוד בבלי, מסכת עבודה זרה, דף ט עמוד א (<https://shitufta.org.il/Avodah%20Zarah/9a>).
6. הרב יואל שורץ, **אמת מארץ תצמח**, פרק יא עמוד 133.
7. תלמוד בבלי, מסכת מגילה, דף יז עמוד ב (<https://shitufta.org.il/Megillah/17b>), וכן כתבו הרמב"ם בהקדמתו למשנה תורה, ועוד הרבה ראשונים.
8. המהר"ל בפירושו למסכת אבות (פרק א' משנה א') כתב כי המספר מאה ועשרים הוא לטעם מופלג.
9. **תולדות עם עולם**, חלק ראשון עמוד שעה.
10. תלמוד ירושלמי, מסכת ברכות, פרק ב', הלכה ד'.
11. תלמוד ירושלמי, מסכת מגילה, פרק א', הלכה ז'.
12. רבי יהודה הלוי, **כוזרי**, מאמר ג' אות סה.
13. הרב ראובן מרגליות, **יסוד המשנה ועריכתה**, פרק א'. וכן בבירורים בסוף הספר.
14. רבי יעקב בריל, **מבוא המשנה**, פרנקפורט דמיין תרל"ו, עמוד 4.
15. על דניאל וכן על חנניה מישאל ועזריה, ערער האברבנאל שלא היה בין אנשי כנסת הגדולה, שהרי לא עלה דניאל לארץ ישראל. ומוכיח מכך שדניאל לא אמר "גיבור" בשבחו של הקב"ה, ואילו אנשי כנסת הגדולה החזירו עטרה ליושנה.
16. אלו המנויים הזכרו על ידי הרמב"ם בהקדמה לפירוש המשנה.
17. בהקדמה לפירוש המשנה, לפי דברי התלמוד בבלי, מסכת יבמות, דף טו עמוד א (<https://shitufta.org.il/Yevamot/15a>) שהעיד מפי חגי הנביא.
18. ספר דברים, פרק י' (<https://shitufta.org.il/Deuteronomy/10>), פסוק י"ז (<https://shitufta.org.il/Deuteronomy/10.17>).
19. תלמוד בבלי, מסכת יומא, דף סט עמוד ב (<https://shitufta.org.il/Yoma/69b>).
20. **מחזור ויטרי**, מסכת אבות פרק א' משנה א'.
21. **מדרש תנחומא**, פרשת בשלח סימן טז.
22. רבי יעקב בריל, **מבוא המשנה**, חלק א', עמוד 7.
23. הרב ראובן מרגליות, **יסוד המשנה ועריכתה**, עמודים ו-ז.
24. רבי דוד צבי הופמן, "המשנה הראשונה ופולוגתא דתנאי", עמוד 12-13.
25. "כי לא הוסיפו על מימרי דקמאי מאנשי כנסת הגדולה, אלא טרחו טרחי נפשי דקו דקדוקי רברבי עד דאסיקו מאן דהו אמרין הנך ראשונים..." **איגרת רב שריא גאון** פרק ו'.
26. **תקלין חדתין**, מסכת שקלים פרק ה' הלכה א'.
27. תשובות הגאונים שערי תשובה סימן כ'.
28. בספרו "המשנה הראשונה ופולוגתא דתנאי", עמוד 12-13.
29. אם כי ייתכן שאנשי כנסת הגדולה ייסדו שש מאות סדרי משנה, ובזמן הלל ושמאי הם התקצרו.
30. תלמוד בבלי, מסכת מגילה, דף ב עמוד א (<https://shitufta.org.il/Megillah/2a>).
31. רש"י, **מסכת סוכה**, דף מד עמוד א, ד"ה יסוד (<https://shitufta.org.il/Sukkah/44a>), שהיא תקנת הנביאים האחרונים שהיו ממתקני התקנות באנשי כנסת הגדולה.
32. ספר נחמיה, פרק י' (<https://shitufta.org.il/Nehemiah/10>), פסוק ל"ג (<https://shitufta.org.il/Nehemiah/10.33>), וראו **מדרש שכל טוב** פרשת לך לך אות יז.
33. רבינו בחיי, דברים, פרק יא, פסוק יג.
34. בדפוסים אחדים נדפס "הצדוקים", מה שלא ייתכן לפי דברי רש"י שעזרא ובית דינו תקנו זאת, מאחר והם היו שנים רבות לפני הצדוקים.
35. תלמוד בבלי, מסכת ברכות, דף נד עמוד א (<https://shitufta.org.il/Berakhot/54a>) ובפירוש רש"י שם.
36. רבי יהודה ליוואי, דרך חיים, על מסכת אבות פרק א' משנה א'.
37. תלמוד בבלי, מסכת בבא בתרא, דף טו עמוד א (<https://shitufta.org.il/Bava%20Batra/15a>).
38. א"ה וייס, דור דור ודורשיו, חלק א' עמוד 91.
39. דורות הראשונים, תקופת המקרא, כרך ששי, עמוד 263.
40. **אבות דרבי נתן**, נוסחא א' פרק א'.
41. תלמוד בבלי, מסכת סנהדרין, דף כא עמוד ב (<https://shitufta.org.il/Sanhedrin/21b>).
42. דעה נוספת קיימת, של **רבי אלעזר המודעי**, שהכתב לא נשתנה מעולם, ולא החזירו עזרא ובית דינו דבר.

דף זה נצפה 5,535 פעמים.